

Botanická zahrada na Smíchově a její ředitel, profesor Kosteletzký

Botanické zahradě Na Slupi se v letošním ročníku blíže věnoval příspěvek Lubomíra Hroudy (Živa 2020, 3: 119–122). Tento text připomíná botanickou zahradu na Smíchově, kde původně sídlila. O její vznik se zasloužil profesor botaniky a chemie Josef Bohumír Mikan. Ten založil univerzitní botanickou zahradu r. 1775 na levém smíchovském břehu Vltavy, na ploše patřící kdysi kartuziánskému klášteru, jehož zahrada obehnaná zdí sahala až k zadnímu okraji dnešního Arbesova náměstí. Část zahrady po zrušení kláštera převzali do své péče klementinští jezuité, pro které na pozemku postavil Kilián Ignác Dientzenhofer barokní pavilon. Po zrušení jezuitského řádu se jí ujala univerzita a určila jí jako místo pro botanickou zahradu.

Zakladatel zahrady prof. J. B. Mikan se narodil 3. září 1743 v České Lípě (obr. 1). Po studiích ve Vídni, kde získal doktorát medicíny, nastoupil nejprve jako praktický lékař v Teplicích v severních Čechách, v r. 1772 se přestěhoval do Prahy a zde se od praktické medicíny obrátil k akademické dráze. Stává se mimořádným profesorem chemie a botaniky a v dubnu 1775 profesorem řádným. V Praze v témže roce založil univerzitní botanickou zahradu a zasloužil se o vybudování chemické laboratoře v přízemí Karolina. Jako zdravotní rada se stal poradcem Josefa II. a účastnil se reformy studia lékařství i lékárnictví. Zasloužil se také o rozšíření přednášek na fakultě, které byly doplněny soudním lékařstvím, zdravotní policií a zvěrolékařstvím. Prosazoval i veřejná zdravotnická opatření, zejména rušení hřbitovů uprostřed města. Vydal *Catalogus plantarum omnium* pro potřeby botanické zahrady a příručku určenou lékárníkům. Zemřel 7. srpna 1814 v Praze.

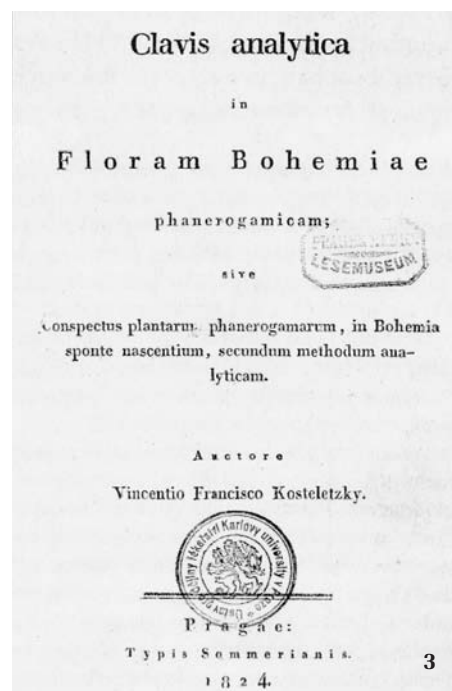
V jeho stopách pokračoval syn Jan Kristián Mikan (obr. 2). Narodil se 5. prosince 1769 v Teplicích a po vystudování medicíny, kterou ukončil v r. 1793, se rozhodl věnovat botanice. V r. 1800 se stal řádným profesorem všeobecného přírodopisu a technologie na filozofické fakultě. V r. 1811 podniká studijní cestu na Baleáry, Maltu a do Španělska. Sedm let poté vyjel na velkou výpravu do Brazílie, již jako řádný profesor botaniky. V r. 1831 odchází na odpočinek. K jeho počtě nazval Alexander von Humboldt rod hvězdicovitých rostlin *Mikania* (*Asteraceae*). Jan K. Mikan zemřel 28. prosince 1844 v Praze.

V r. 1831 přebírá místo ředitele botanické zahrady Vincenc František Kosteletzký (obr. 4). Brněnský rodák (18. března 1801) se zapsal v Praze na lékařskou fakultu a již jako student se zajímal o botaniku. Botaniky se týká i jeho disertační práce *Clavis analytica in Floram Bohemiae*, věnovaná české květeně (obr. 3). Po promoci v r. 1824 Kosteletzkého přijímá Jan K. Mikan jako svého asistenta. Kosteletzký

- 1 Josef Bohumír Mikan (1743–1814), profesor botaniky a chemie v Praze, založil v r. 1775 na smíchovském břehu Vltavy botanickou zahradu.
- 2 Jan Kristián Mikan (1769–1844) šel ve stopách svého otce nejprve jako profesor přírodopisu, pak botaniky. Proslul svými cestami Španělskem, Maltou a zejména Brazílií.
- 3 Titulní list disertační práce Vincence Františka Kosteletzkého z r. 1824
- 4 Vincenc František Kosteletzký (1801–1887) jako profesor botaniky se stal i ředitelem botanické zahrady, kterou rozšířil z 5 600 na 13 000 druhů rostlin. Snímky z archivu autora, pokud není uvedeno jinak

postupně svého učitele zastupuje, v letech 1824–27 je asistentem katedry botaniky, v r. 1826 se navíc stává zástupcem ředitele botanické zahrady. V r. 1830 botanickou práci krátce přerušuje, neboť v Praze vypukla epidemie cholery a Kosteletzký pomáhá pečovat o nemocné v pražských chudobincích. Následujícího roku je jmenován mimořádným profesorem lesní

botaniky a čtyři roky poté je již řádným profesorem lékařsko-farmaceutické botaniky. Od r. 1831 působí jako ředitel botanické zahrady, která se stává jeho trvalou radostí i starostí.

Botanika byla jedním z předmětů medicínského studia, lékaři proto mívali tehdy v tomto oboru slušné vědomosti. V r. 1849 byla botanika převedena na filozofickou

fakultu, povinnost skládání zkoušek z těchto předmětů však medicím zůstala, a na této fakultě jako profesor botaniky Kosteletzký pokračuje.

Vedle péče o rozvoj zahrady pilně publikuje. Již v r. 1831 začíná psát systematický popis rostlin známých ve všech světadílech. Pravidelně vydává až do r. 1836 díly svého spisu *Allgemeine medizinisch-pharmazeutische Flora*. Dalším jeho dílem byl *Selectus plantarum*, seznam semen rostlin vypěstovaných v zahradě. Seznam byl sledován v zahraničí a Kosteletzký na vyžádání rozesílal semena jím vypěstovaných odrůd. V zahradách Evropy se pak objevovaly rostliny a stromy pocházející z Prahy.

Kromě vědecké práce v oboru botaniky se jako ředitel musel zabývat každodenními starostmi spojenými s provozem zahrady. Byly to nesnáze s porážením či odvozem uschlých stromů, o které nikdo nestál, nebo opravy rozpadajícího se skleníku. Trvalé obtíže zahradě způsobovaly opakované záplavy z blízké Vltavy. Marne prof. Kosteletzký nechával vyhloubit odvodňovací kanály, nepomáhaly ani hráze, které osazoval alpinkami, pro něž obětavě sám jezdil až do rakouských velehor. Velká povodeň z r. 1890, která pobořila několik oblouků Karlova mostu a zaplavila i Staroměstské náměstí, změnila zahradu v jezero tak rychle, že nebyl ani čas zhasit lampu plynového osvětlení. Ta pak svítila nad vodní hladinou několik dnů a nocí. Rozhodnutí zahradu přemístit bylo jediným možným řešením – tak vznikla botanická zahrada Na Slupi. Zbytek smíchovské zahrady se zachoval jako parčík mezi nábřežím a ulicí Zborovskou. Zahradu připomíná také ulice V Botanice, do níž ústí Jiráskův most. Při stavbě tohoto mostu byl zbořen chátrající barokní pavilon.

Ve svých 70 letech odchází Kosteletzký z fakulty. Hledá místo, kde by se mohl i nadále věnovat svým zálibám – zahradě s květinami a ovocnými stromy. Při západním okraji Prahy nachází budovu ležící mezi sady a vinicemi. Jeho novým domovem se stává původně viniční dům, usedlost zvaná Strakovka. Stavba se nejprve jmenovala Strachův dům, podle majitele Františka Kazimíra Strachovského, kanovníka a pozdějšího probošta metropolitní kapituly. Zkomolením slova Strachovská vzniklo Strakovská a konečně Strakovka.

Usedlost byla obklopena sady a dalšími pozemky, které také nesly jména podle svých majitelů. V sousedství existovala vinice Kozlovka, jejímž vlastníkem byl kdysi Václav Kozel z Peclínovce, také Pekařka se jmenovala podle původního majitele.

Na své zahradě a vinici byl pak Kosteletzký denně vídán s rýčem a motykou, do posledních dnů čilý. Nešťastná náhoda, kdy zakopl ve svém domě o koberec a zlomil si nohu, ho upoutala na lůžko a postihl ho zápal plic, který ukončil jeho život. Zemřel 18. srpna 1887 ve věku 86 let. Na břevnovském hřbitově se sešli za deštivého letního dne jeho kolegové, přátelé i žáci. „Všechny lékaře, přírodovědce i lékárníky dojala zpráva o smrti staříčkého vědce,“ čteme ve *Vesmíru* (1887, 22: 263). U hrobu stáli i pedelové s univerzitními insigniemi, kteří přišli na poslední rozloučení.

Manželství prof. Kosteletzkého bylo bezdětné. Společně s chotí odkázal majetek charitativním organizacím, mimo jiné i Klárovu ústavu slepců. Své písemnosti věnoval Brnu, rodnému městu, aby sloužily budoucí moravské univerzitě, o nutnosti jejíhož vzniku byl přesvědčen. Usedlost Strakovka dodnes stojí v Dejvicích v ulici Na Vlčnovce. Klasicistní jednopatrová budova s valbovou střechou a vikýři je od r. 1964 památkově chráněna.

5 Parčík za Jiráskovým mostem na pražském Smíchově je posledním zbytkem zeleně z bývalé botanické zahrady. Foto M. Bařha

6 Viniční dům, usedlost Strakovka v pražských Dejvicích. Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami využití (obr. 5 a 6)

7 *Kosteletzkya virginica* (slézovitě – *Malvaceae*). An illustrated flora of the northern United States, Canada and the British Possessions, vol. 3, Charles Scribner's Sons, New York 1913

Kosteletzký se dočkal mnoha uznání, byl členem Královské české společnosti nauk, za svého člena jej přijaly botanické společnosti v Londýně a Řezně i lékařské společnosti ve Vídni a v Erlangenu. Zaslouží připomenutí, že Kosteletzký byl často zván na Pražský hrad, kde žil po své abdikaci císař a poslední český korunovaný král Ferdinand, zvaný Dobrotivý. Ten se velmi zajímal o botaniku, a Kosteletzký k němu přicházel jako odborník v tomto oboru. Snad i tato okolnost přispěla k tomu, že byl za své zásluhy vyznamenán řádem Františka Josefa I. Jeho jméno rovněž použil Karel Bořivoj Presl při tvorbě botanické terminologie pro rod tropických keřů (obr. 7) z čeledi slézovitých (*Malvaceae*), které nazval *Kosteletzkya*.

